

maju nikakav svoj interes, iako već ionako izdvajaju financijska sredstva za obrazovanje.

Autor smatra kako bi akademska zajednica morala napraviti velik pomak i shvatiti da porezni obveznici imaju potpuno pravo tražiti odgovornost prema utrošenim sredstvima. Naravno, to nije lako ideološki riješiti, ali nema sumnje kako studiji moraju biti pragmatičniji i jeftiniji. To se može lakše ostvariti ako akademska zajednica takve zahtjeve postupno počne usvajati i barem se malo prilagodi novonastaloj stvarnosti. Najkraće, sustav obrazovanja, kao i svaka javna politika, treba biti učinkovit i odgovoran prema utrošenim sredstvima, a za to je potrebno ukloniti neracionalnosti kojih, nažalost, u politici obrazovanja ima povećani broj.

Ovom knjigom autor je vrlo uspješno ostvario zahtjevu zadaću: pojasniti čitateljima mnogobrojne greške vezane uz hrvatsku obrazovnu politiku u razdoblju od posljednjih desetak godina. U cjelini, riječ je o vrlo zanimljivoj, korisnoj i vrijednoj knjizi autora koji odlično poznaje problematiku kojom se bavi.

Predrag Bejaković
Institut za javne financije

doi: 10.3935/rsp.v23i3.1426

THE PRINCIPLES OF HOUSING

Peter King

London i New York: Routledge, 2016.,
190 str.

Dugogodišnje predavačko iskustvo i autorska produktivnost konzervativnog britanskog filozofa i stručnjaka za stanovanje Petera Kinga pokazali su se presudnim pri odabiru naslova, sadržaja i cilja ove knjige. Knjiga se, prema autorovim riječima, sastoji od »ideja, koncepata i diskusija« veznih uz njegov četvrtstoljetni akademski rad te tvori zbirku »najvećih hitova« (str. viii). Drugim riječima, radi se o svojevrsnom džepnom leksikonu stanovanja zbog naglasaka na sažetom izlaganju nepromjenjivih i univerzalno valjanih »načela stanovanja«. Knjiga je tako, osim predgovora, uvoda, zaključka, popisa literature i kazala imena, podijeljena na sedam tematskih dijelova približno jednake duljine koji se sastoje od rasprava o pojedinim stambenim pojmovima.

Prvi dio naziva »Osnove« sadrži osnovna promišljanja stanovanja: značenje i razliku između »stanovanja« i »doma«; obrnuto proporcionalnu vezu »kvalitete« i »pristupa« stanovanju; opća mjesta »prošlosti« i »budućnosti« stambenog razvoja u svjetlu urbanizacije, industrijalizacije i demografskih promjena te uloge »ideologije« u stanovanju.

U drugom dijelu pod nazivom »Koncepti«, uvodničarski se problematiziraju koncepti svojstveni svim društvenim znanostima, pa tako i stambenim studijama. Riječ je isprva o »socijalnoj pravdi« prikazanoj kroz debatu između zagovornika prirodno-pravne, deontološke i utilitarne

etike. Sukladno iznimnoj važnosti koncepta »potrebe« u stanovanju, autor mu poklanja veliku pažnju: stambene potrebe »potrebitih« procjenjuju se i podmiruju od strane društva (socijalno), a ne tržišnom opskrbom na temelju pojedinačne platežne moći. Iako su definicija, kriteriji te razlikovanje stambenih potreba od želja predmeti sporova istraživača zagovornika slobodnog tržišta i državnog intervencionizma, socijalno definirane stambene potrebe će zasigurno i u budućnosti ostati relevantan kriterij sačinjavanja stambene politike. Liberalno-racionalni koncept »izbora« u stanovanju se pojavljuje kao suprotnost konceptu potreba, dok je proteklih desetljeća u razvijenim zemljama vidljiv trend zamjene *policy* instrumenta subvencioniranja stambene ponude direktnim subvencioniranjem potražnje kućanstava pri čemu je naglasak na individualnom slobodnom izboru stanovanja postao ključni legitimacijski čimbenik. Koncept »prava« autor je prikazao isprva kao »temeljno opravdanje državne intervencije« u smislu da »postoje određene stvari koje [pojedinci – J.P.] mogu očekivati i trebaju imati« (44), a zatim je, nakon kratke rasprave o naravi i problemima različitih individualnih i socijalnih prava primjerom stambenih prava dodatno problematizirao konkretne probleme stanovanja poput beskućništva u svjetlu uvriježene debate o primatu vlasničkih ili socijalnih prava. Koncept »odgovornosti« izravno je vezan uz prava, sukladno poznatoj kovanicu, ali se autor uglavnom usredotočuje na raspravu o nužnosti odgovornog ponašanja pojedinca u osiguravanju vlastite dobrobiti s motivom kritike socijalne patronaže države.

Treći dio naziva »Stambeni status« (eng. *tenure*) posvećen je različitim statusnim oblicima stanovanja, počevši od »vlasničkog« zbog njegove nezanemarive gospodarske i političke važnosti. Stan čini naj-

veće bogatstvo vlasničkih kućanstava dok u mnogim zemljama vlasnički status posjeduje 60-70% kućanstava (59). Usmjerenost stambene politike na podršku vlasničkim kućanstvima autor objašnjava glasačkim ponašanjem, posljedicama nasljeđivanja, poželjnosti derivirane potražnje, korisnosti aktivacije građevinskog sektora i individualizacijom rizika skladištenjem vrijednosti. »Vlasnička prava« problematizirana su u poglavlju o pravima, ali ih se u ovom dijelu knjige dotiče detaljnijim pregledom konzervativnih filozofskih ideja o nužnosti postojanja vlasničkih prava za razvoj svakog društva i stambenog sustava. Unatoč višestrukom razlikovanju zemalja, »socijalno stanovanje« autor jednostavno definira kao državnu opskrbu stambenih objekata s subvencioniranim najmom namijenjenu potrebitima uz održavanje određenog standarda stanovanja, a predstavlja vidljivi izraz solidarnosti i socijalne pravde iako se socijalna stambena naselja vezuju i uz »ekonomsku ovisnost, antisocijalno ponašanje i siromaštvo« (74). Konačno, »privatno najamno stanovanje« sa svrhom ostvarenja profita predstavljeno je kao demonizirani oblik stambene opskrbe koji je unutar proteklog stoljeća postao marginalan uslijed povećanja socijalnog stanovanja i vlasništva nad stanovima. Posebna je pažnja poklonjena kritici kontrole najamnina (eng. *rent control*) u privatnom najamnom sektoru, čime je autor želio ukazati na različite (štetne) nenamjeravane posljedice egalitarne stambene politike kojom se željelo najmoprimcima osigurati priuštivije stanovanje.

U četvrtom dijelu pod nazivom »Dobrobit« (eng. *welfare*), istoimeni se pojam prema autoru može definirati kao sredstvo i ishod, odnosno kao sustav socijalnih naknada i transfera države te stanje dobrobiti (»blagostanje«, eng. *well-being*) pojedinaca i skupina uz napomenu da je postizanje individualne dobrobiti podjednako odgo-

vornost pojedinca i društva. Ostvarivanje stambene dobrobiti naposljetku je ipak pripisano pojedincu zbog dobrog funkcioniranja tržišne opskrbe stanovima uslijed bolje informiranosti kućanstava o vlastitim potrebama i izboru načina podmirivanja istih. Rasprave o »siromaštvu« kao konceptu oprečnom dobrobiti, »pravičnosti« (eng. *fairness*) u kontekstu ideološkog razlikovanja pravde kao jednakosti ili zasluge te »nejednakosti« u kojoj je gotovo prepričan prethodni dio o socijalnoj pravdi, generičke su prirode i ponavljajućeg karaktera. Tek se rasprava o »beskućništvu«, kao »jednoj od najočajnijih situacija s kojima se možemo suočiti« (104), odlikuje inovativnim načinom analize ovog pojma kroz međuodnos socijalnog isključivanja, siromaštva, uloge države u hitnom zbrinjavanju, različitog definiranja beskućništva ovisno o društvima u kojima se javlja te odgovornosti samih beskućnika. Posljednji problematizirani pojam ovog dijela je »kriza« na koju autor isključivo gleda kao na »trenutak odluke« i »neodrživu situaciju koja potrebuje trenutačnu pažnju« (107), iako smatra da je došlo do inflacije tog termina kada je riječ o stambenoj krizi, pogotovo iz razloga što uglavnom mali broj ljudi učestalo zastupa mišljenje u javnom prostoru da je ona permanentno prisutna, zapravo želeći skrenuti redistributivni tok proračunskih sredstava u područje stanovanja. Iz tog se razloga stambene krize u tekstu isključivo odnose na iznimno teške situacije ugroze stambenog zbrinjavanja populacije uslijed prirodnih katastrofa, ratova ili kolapsa financijskog sektora.

Peti dio naziva »Novac« najdetaljniji je i zasigurno najvažniji dio knjige, s obzirom na činjenicu da je uglavnom proizašao iz poznate autorove knjige o stambenim financijama. Počevši s općim mjestima o tržištu, državi i obitelji kao »izvorima financiranja«, autor pojmu »tržišta« ipak po-

svećuje najviše prostora zbog želje da što detaljnije (udžbenički) prikaže dobro poznati političko-ekonomski narativ o ulozima tržišta u stambenoj opskrbi, kao i pojedine tržišne pogreške uslijed kojih je potrebna državna intervencija dominantno putem naknada za stanovanje i subvencioniranja gradnje. Naknadno se problematizira stan kao roba na tržištu, dok su čak na dvije pune stranice teksta navedena promišljanja tržišta iz pera libertarijanskih klasika (A. Smith, F. Hayek i T. Sowell). Neelastičnost stambene ponude i posljedični manjak priuštivosti u sektoru privatnog stambenog najma uslijed povišenja »cijena najma« kao posljedice povećanja potražnje, autora ipak usmjeravaju na zaključak da u spomenutom sektoru mora postojati »više regulacije nego na drugim tržištima« (130), pri čemu prednost ima mjera izravnog subvencioniranja (stambenih) potrošača. Uopćeno korištenje pojma »priuštivosti« u javnom govoru sačinjavatelja politika, prema autoru je kontraproduktivno jer zamagljuje njegovo pravo značenje – »stanovanje koje je subvencionirano kako bi postalo priuštivim kućanstvima s niskim dohocima« (137) – pa je pritom potrebno precizirati o kakvoj je priuštivosti riječ i u kojem stambenom sektoru (socijalnom, privatnom i dr.). Posljednja dva pojma ovog dijela odnose se na »zaduživanje« te »boom-bust« cikluse na stambenim i financijskim tržištima gdje su procesi ekscesivnog zaduživanja i veživanja stanovanja za tržišta kapitala naposljetku bili okidačem posljednje globalne krize 2008. Autor krivnju pripisuje pojedinačno tržištu, državi, ali i pojedincima.

Zamjetno manji šesti dio pod nazivom »Kontrola« problematizira četiri pojma: »kontrola«, »vlada«, »odgovornost/polaganje računa« (eng. *accountability*) i »reformacija«. Kontrola stambenog sektora od strane vlasti (nacionalnih i lokalnih) sve se rjeđe izravno upražnjava zakonskim odredbama

i to u prilog neizravnim financijskim mjerama. Zasebno navođenje funkcija izvršne vlasti pod pojmom vlada, moglo je biti izostavljeno iz ovog dijela jer u najboljem slučaju predstavlja ponavljanje izrečenog u ostalim dijelovima. Odgovornost kao polaganje računa kolektivnih aktera (vlasti, poduzeća) svojim korisnicima/potrošačima/glasačima nasuprot prije navedene odgovornosti pojedinca (eng. *responsibility*), autor smješta u raspravu o demokratizaciji, efikasnosti i pravednosti stambene opskrbe uglavnom na primjeru najmodavaca socijalnih stanova. Magični pojam reforma, autor ostavlja za kraj ovog dijela te iznosi krajnje skeptičan stav prema potrebi konstantnog reformiranja stambenog sustava jer su reforme – primjerice u smjeru veće priuštivosti stanovanja, gradnje novog broja stambenih jedinica ili standardizacije kvalitete stanovanja – zapravo način suočavanja s greškama prošlih reformi (164).

Sedmi, a ujedno i posljednji, dio naziva »Građevine« započinje raspravom o »stambenoj gradnji« koja ne podrazumijeva tek gradnju građevina u koju su uključeni svi klasični političko-ekonomski izvori bogatstva (zemljište, radna snaga, kapital), već i njihovu infrastrukturnu kompatibilnost. Iz tog razloga, autor nastavlja raspravu analizom pojma (prostornog) »planiranja« te navodi širok dijapazon problema (tzv. NIMBY problem, hiper-urbanizacija i dr.) uz naglasak na sukob planerskih nadležnosti i imperativa lokalnih i nacionalnih vlasti, koje je moguće otkloniti sustavnim planiranjem u općem interesu. »Arhitektura« je prikazana kao »vrlo javni oblik umjetnosti« (177) koji umnogome utječe na kvalitetu života stanara, pogotovo kada je riječ o socijalnom stanovanju. Arhitektonska rješenja tako mogu biti blagoslov ili prokletstvo stanovanja, ovisno o stupnju upliva svojevrsnog elitističkog larpurlartizma u viziju i djelovanje arhitekata u javnoj

službi pri čemu se naposljetku kućanstva prilagođavaju stambenim objektima, a ne objekti potrebama kućanstava. Posljednju temu ovog dijela autor simbolično naziva »prostor i mjesto« te gotovo metafizički pristupa obradi odnosa čovjeka i prostora, prostornog uključivanja i isključivanja kao osnovice društvenih odnosa te iskustva povezanosti individualnog stanovanja s ostatkom svijeta o kojem pojedinac prema temeljnim egzistencijalnim postavkama ionako ovisi.

U zaključnoj raspravi, autor nudi kratki osvrt na stavove iz knjige te uključuje popis dodatne literature za daljnje proučavanje osnova stambenih studija.

Pri usporedbi s knjigama slične namjene i primjetne kakofonije (sub)specijaliziranih radova na temu stanovanja posljednjih godina, sažimanje »načela stanovanja« u jedan pristupačni kompendij može se bez zadržke proglasiti znanstveno-pedagoškim podvigom. Jednostavnost i lakoća izlaganja kompleksne građe interdisciplinarnih stambenih studija, obilje primjera iz stambene povijesti i svakodnevice, redovito upućivanje na korištenu i preporučenu literaturu te uvrštavanje kritičkih pitanja za raspravu na kraju svakog poglavlja, ovoj su knjizi priskrbili status »instant-klasika«. Unatoč učestalom pozivanju autora na vlastite ideološke autoritete i njihove primjere pri objašnjenju pojedinih stambenih fenomena – čime je još jednom kao i u mnogim prethodnim knjigama želio potvrditi svoju privrženost klasično-liberalnoj političkoj doktrini – ovoj knjizi ne manjka istraživačke refleksivnosti i kritičnosti čime se othvala možebitnoj opasnosti transformacije u neupotrebljivi priručnik o stanovanju iz perspektive britanskog konzervativizma. Štoviše, navedeni razlozi mogu biti isključivo poticaj na čitanje laicima i profesionalcima jer će nesumnjivo naučiti, ponoviti i/ili dovesti u pitanje neke svoje dotadašnje

spoznaje i razmišljanja o stanovanju. S obzirom na deklarirani status nepromjenjivosti i univerzalne primjenjivosti autorovih »načela stanovanja«, ova knjiga predstavlja svojevrsni »lakmus-papir stambenog razvoja« pojedine zemlje: stupanj u kojem se pojmovi i zaključci ove knjige pojavljuju u javnom govoru, stambenom zakonodavstvu i drugim *policy* dokumentima o stambenom zbrinjavanju, analogan je stupnju stambenog razvoja neke zemlje. Radikalni primjer je hrvatski »slučaj«: mnoge rasprave i terminološke odrednice u ovoj knjizi još uvijek su nepoznate akademskoj

zajednici, donositeljima odluka u području stanovanja i širem čitateljstvu u Hrvatskoj, naročito iz razloga što stambene studije još uvijek nisu sveučilišno utemeljeno područje interdisciplinarnih istraživanja, dokle stambena politika kao takva ne postoji. Iz navedenih razloga ova se knjiga domaćoj publici preporučuje prije svega zbog njene početne obrazovne funkcije, a zatim i korisnosti u procesu eventualnog sačinjavanja stambene politike u Hrvatskoj.

Josip Pandžić
Poslijediplomski doktorski studij
socijalne politike